

‘નિયમસાર’. ગાથા-૧૪૨.

ण वसो अवसो अवसस्स कम्म वावस्सयं ति बोद्धव्वा ।

जुत्ति त्ति उवाअं ति य णिरवयवो होदि णिज्जुत्ती ।। ૧૪૨ ।।

વશ જે નહીં તે ‘અવશ’, ‘આવશ્યક’ અવશનું કર્મ છે;

તે યુક્તિ અગર ઉપાય છે, અશરીર તેથી થાય છે. ૧૪૨.

‘ટીકા :- અહીં, અવશ...’ અવશનો અર્થ સ્વાધીન, પરને વશ નહિ. રાગ કે દયા કે દાન કે એવા વિકલ્પને વશ નહિ પણ એકલો આત્માને વશ. સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ શુદ્ધોપયોગ પોતાને વશ છે એને અવશ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! દયા, દાનાદિ વ્યવહારરત્નત્રય, ભેદોપચાર એનો આશ્રય એ તો પરાધીન છે, પરવશ છે. એ વસ્તુ ધર્મ નથી. આહાહા...! ‘અહીં, અવશ...’ એટલે પરને વશ નહિ. ‘પરમ જિનયોગીશ્વર...’ પરમ જિનયોગીશ્વર. આત્માના આનંદમાં જેનું ઉગ્ર આલંબન છે. પોતાના આનંદસ્વરૂપમાં જ્ઞાનાનંદમાં જેનું અવલંબન છે. એ ‘પરમ આવશ્યક કર્મ જરૂર છે...’ તેને પરમ જરૂરનું કાર્ય છે, એ જરૂર થાય છે. જરૂરનું કાર્ય છે એ જરૂર થાય છે. આહાહા...! આ આવશ્યક તો હંમેશા ધંધો કરવો, આ કરવું એ જરૂરનું કામ... નહિ? આહાહા...! અહીં તો વ્યવહારરત્નત્રયના વિકલ્પ જે છે, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા, ભક્તિ, પૂજા, વ્રત, નિયમ એ પણ પરવશપણું છે. કેમકે રાગ છે એ પરવશપણું છે, એ આવશ્યક નથી. એ આવશ્યક-અવશ્ય કરવાલાયક નથી. આહાહા...! કરવા લાયક તો આ એક જ વસ્તુ છે. છે?

‘જે યોગી...’ જે કોઈ આત્માના સ્વરૂપમાં જોડાણ કરનાર પુણ્ય અને પાપના વિકલ્પના રાગમાં નહિ જોડાણ કરનાર. આહાહા...! આ આવશ્યક ક્રિયા. આહાહા...! એવી ‘નિજ

---

* અવશ = પરને વશ ન હોય એવા; સ્વવશ; સ્વાધીન; સ્વતંત્ર.

આત્માના પરિગ્રહ સિવાય...’ નિજ આત્માના પરિગ્રહ સિવાય-પોતાના આત્માની પક્કડ સિવાય. આહાહા...! અંતર ભગવાનઆત્મા પૂર્ણાનંદ આદિ અંદર સર્વાંગ આનંદથી ભરેલો પ્રભુ એવો જે નિજ પરિગ્રહ, એને પકડ્યો છે જેણે એ એનો પરિગ્રહ છે. આહાહા...! પરિગ્રહધારીઓનો બાયડી, છોકરા, પૈસા, આબરૂ પરિગ્રહ છે. એ બધા દુઃખના નિમિત્તો છે. દુઃખરૂપ એ નથી.

મુમુક્ષુ :- તેના ઉપર લક્ષ કરે તો દુઃખ થાય.

ઉત્તર :- દુઃખનું નિમિત્ત છે. એના ઉપર મારું-તારું લક્ષ કરે તો દુઃખ થાય. પર ચીજ કોઈ નુકસાન કરનાર (નથી), એ તો પરજ્ઞેય છે. જ્ઞેય પણ એકરૂપે છે. એના બે ભાગ પાડવા કે આ ઠીક છે અને અઠીક (છે), એ તો કલ્પનાનો ભાવ છે. એ કાંઈ સંયોગિક ભાગ પડાવતા નથી. સંયોગિક જે ચીજ જ્ઞેય અને અઠીક જ્ઞાન. (જ્ઞેય) આખી દુનિયા, જ્ઞાન પોતે. જ્ઞેયના બે ભાગ પાડવા એ જ્ઞેયમાં ભાગ નથી. પણ અજ્ઞાની ભાગ પાડે કે આ મને ઠીક છે અને આ મને ઠીક નથી. એ ઠીક અને અઠીક ભાવ એ દુઃખરૂપ પરવશ પરાધીન છે. આહાહા...! આવી વાત છે.

‘નિજ આત્માના પરિગ્રહ સિવાય...’ આહાહા...! પોતાનો આત્મા પરિગ્રહ. ધૂળ-બુળ તો ક્યાંય રહી ગઈ તમારી. ધૂળમાં ધૂળ આવી. આહાહા...! ધૂળ કોઈની થઈ નથી. એ તો જ્ઞેયમાં છે. જ્ઞાનનું આખી દુનિયા જ્ઞેય છે અને આત્મા તેનો જ્ઞાતા જ્ઞાન છે. બસ, આ સિવાય કાંઈ નથી. આહાહા...! જ્ઞાન સિવાય કોઈપણ ચીજને જ્ઞેય તરીકે ન જાણતા ભાગલા પાડવા કે આ જ્ઞેય ઠીક છે અને આ જ્ઞેય ઠીક નથી, એવો જે ભાવ તે મિથ્યાત્વભાવ તે દુઃખરૂપ છે. ચીજ નહિ. ચીજ દુઃખરૂપ નથી. એ તો જગતની ચીજ (જગતમાં રહી). આહાહા...!

અઠીયાં તો આવશ્યક સ્વવશની વાત કરવી છે. તેથી ‘જે યોગી નિજ આત્માના પરિગ્રહ સિવાય...’ આહાહા...! એક આત્મા સિવાય ‘અન્ય પદાર્થોને વશ થતો નથી...’ આહાહા...! રાગને વશ થતો નથી, દયા-દાનને વશ થતો નથી. આહાહા...! વિકલ્પને વશ થતો નથી. તે ધર્મીજીવ (છે). ‘તેથી જ જેને ‘અવશ’ કહેવામાં આવે છે,...’ તેથી જ તેને અવશ-પરમાં વશ થયો નહિ અને સ્વને આશ્રયે સ્વમાં વશ થયો, માટે તેને અવશ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...!

આત્મા આનંદ ને જ્ઞાન ને અનંતગુણસ્વરૂપ (છે) એ એક જ પરિગ્રહ જ્ઞાનીને છે. એ સિવાય બીજી બધી ચીજો જ્ઞાનમાં પરજ્ઞેય તરીકે ઠીક-અઠીક કર્યા વિના જાણવા જેવી છે. એ જાણવા જેવી છે એ વ્યવહાર છે. આહાહા...! પરચીજ કોઈ સુખ-દુઃખનું કારણ નથી. સ્ત્રી, કુટુંબ, પૈસો, લક્ષ્મી એ કાંઈ સુખ-દુઃખનું (કારણ નથી). એ તો જડ જગતની ચીજ છે. આહાહા...! એમાં ભાગ પાડવા, એક જ પ્રકાર છે જ્ઞેય. એકકોર જ્ઞાન અને એકકોર

આખી દુનિયા જ્ઞેય. જાણવાલાયક જ્ઞેય એ વ્યવહાર. એના પણ બે ભાગ પાડવા કે આ મને ઠીક પડે અને આ મને ઠીક પડતું નથી... આહાહા...! એ પરવશ સ્વાધીનપણું ખોઈ બેસે છે. આહાહા...! એને આવશ્યક કર્મ હોતું નથી. જરૂરનું કાર્ય-જરૂરનું કર્મ એને હોતું નથી. અજરૂરનું રખડવાનું હોય છે. આહાહા...! જુઓને! ક્યાં સંસાર... ઓહોહો...! હવે 'ઈન્દિરા'ને કેટલો વિચાર હશે કે દીકરાને લાવીને વડાપ્રધાન કરવો. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- ધાર્યા કેના થાય? થાય ધાર્યા. પોતાના સ્વવશમાં વળવું એ ધાર્યું થાય. ધાર્યું થાય. પોતાનો આનંદાદિ ગુણ જે છે એમાં આવે તો એ ધાર્યું થાય. પરમાં ધાર્યું કાંઈ જરીએ થાય નહિ. આહાહા...! દુશ્મન આવીને છરો મારે એ દુઃખ નથી. એના પ્રત્યે લક્ષ જતાં આ.. ચિંતા અને કલ્પના ઊભી થાય એ દુઃખ છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- છરો ક્યાં એને અડે છે.

ઉત્તર :- અડતો નથી. છરો અડતો નથી પણ કલ્પના કરે છે ને? આહાહા...!

હમણા થયું ત્યાં. એનો સામાવાળો 'ઈન્દિરા'નો કો'ક માણસ. શું કહેવાય એ? જનતા-જનતા. જનતાનો. તમારા શબ્દો યાદ રહેતા નથી. આ શાસ્ત્રના જે શબ્દો ઝટ આવે એમ આ શબ્દો યાદ રહેતા નથી. આહાહા...! એ જનતાનો માણસ હતો. ... ત્યાં બીજા જનતા વિરુદ્ધના બેઠા હતા. 'ઈન્દિરા'ના. ઓલા આવો.. આવો.. છરો મારી દીધો. મારી નાખ્યો. આહાહા...! એ છરાનું દુઃખ નથી, એ દુશ્મનનું દુઃખ નથી. જગતમાં કોઈ દુશ્મન છે જ નહિ. બધી ચીજ જાણવાલાયક જ્ઞેય છે. એક જ પ્રકાર છે. ત્રણલોકના નાથથી દુશ્મન જીવ સુધી બધા જ્ઞેય છે. એમાં આ ઠીક છે અને અઠીક એવા બે ભાગ જ્ઞેયમાં નથી. આહાહા...! એમ બે ભાગ પાડવા એ જ પરવશ અને પરાધીન (છે). રાગ આવે, રાગ આવે છતાં એને વશ થતો નથી. આહાહા...! અહીં સુધી પહોંચવું હવે. 'શાંતિભાઈ'! ઓલા લાખો રૂપિયા પેદા થાય ત્યાં હુકમ... શું કહેવાય એ? આહાહા...! પેદા કોને કહેવું? કહે છે. પૈસો આવ્યો એ મારો આવ્યો, મને આવ્યો એ કહેવું કોને? એ ચીજ તો જ્ઞેય છે.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- એ આવ્યો તો એને કારણે. એની ક્રિયાવતીશક્તિ લઈને ક્ષેત્રાંતર આવ્યું. એ તારે લઈને આવ્યું નથી. આહાહા...! ખરેખર તો એના પુણ્યને લઈને (પણ) આવ્યું નથી. પુણ્યના પરમાણુ જુદા અને આ ચીજ આવે એ જુદી. કહેવાય ખરું કે પુણ્યને લઈને આવ્યું. પણ છતાં એ સ્વતંત્ર ચીજ તે સમયે આવી છે. એને એમ કહેવાય કે આ મને મળી અને મેં પેદા કર્યું એ ભ્રમ છે, ભ્રમણા છે. આહાહા...! આકરું કામ છે.

જે ધર્મી. યોગી એટલે ધર્મી. 'નિજ આત્માના પરિગ્રહ સિવાય...' આહાહા...! પોતાનો ભગવાન જ્ઞાન અને દર્શન, આનંદમય છે. 'અન્ય પદાર્થોને વશ થતો નથી અને તેથી જ

જેને 'અવશ' કહેવામાં આવે છે,...' પરને વશ થતો નથી તેથી તેને અવશ, અવશ એટલે વશ થતો નથી. આહાહા...! જે ધર્મી, આત્માના સિદ્ધ સ્વરૂપમાં જોડાણ કરે છે... આહાહા...! એ પરને વશ થતો નથી. એ ધર્મીજનને જરૂર આવશ્યક કર્મ જાણવું. જરૂરનું કાર્ય જરૂર એની પાસે છે. જરૂરનું કાર્ય જરૂર એની પાસે છે. આહાહા...! બાકી તો આખો દિ' બિનજરૂરી એકલા પાપના કામ કરીને પાપના પોટલા બાંધે. આહાહા...!

'પરમજિનયોગીશ્વર...' પરમધર્મી જીવને 'નિશ્ચયધર્મધ્યાનસ્વરૂપ પરમ-આવશ્યક-કર્મ જરૂર છે...' કહે છે કે નિશ્ચયધર્મધ્યાનસ્વરૂપ પરમઆવશ્યક કર્મ નિજ આત્માને વશ થયેલાને જરૂર હોય છે. પરને વશ થયેલો ચાહે તો ત્રણલોકનો નાથ હોય એને આશ્રયે પણ જો થાય તો એ પરવશ ને રાગ છે, એ પરાધીનતા છે. આહાહા...! એને જરૂર, પરમ જરૂરિયાતવાળું કાર્ય જરૂર છે એમ જાણવું.

'(તે પરમ આવશ્યક કર્મ) નિરવયવપણાનો ઉપાય છે,...' શું કહે છે એ? અવયવ એટલે શરીર. શરીરરહિત થવાનો એ ઉપાય છે. અવયવ એટલે શરીર, નિરવયવ એટલે શરીરરહિત. સ્વને આશ્રયે ચિદાનંદ વિકલ્પ વિનાનો એને આશ્રયે થયેલો જે ભાવ એ અવશ્ય છે, સ્વાધીન છે અને તે નિરવયવપણાને, શરીરરહિતપણાને પામવાનું કાર્ય છે. આહાહા...! ઓલાને નિશ્ચય લાગે. ભાઈ! સત્ય જ આ છે. ગપ્પા મારીને વ્યવહાર કરી કરીને અનાદિથી મરી ગયો છે એ. આહાહા...! આત્મા વ્યભિચાર આદિ કરે અને મરીને પાછું નરકે જવું. આહાહા...! નરકમાં પણ પ્રતિકૂળ સંયોગનો પાર ન મળે. એના ઉપર લક્ષ જાય એટલે દુઃખી... દુઃખી. દુઃખની પીડા સહન થાય નહિ એવું દુઃખ. આહાહા...! આનંદનો નાથ સ્વવશ ન પડે અને પરવશ પડે એને શરીર મળે અને દુઃખી થાય.

અહીં કહે છે, સ્વવશ દેખે એ કર્મ નિર્ભયપણાનો ઉપાય છે. શરીરનું નહિ મળવું એનો એ ઉપાય છે. આહાહા...! ભગવાનઆત્મા જેમાં ભવ અને ભવના ભાવનો અભાવ (છે), એનો જેણે ભાવ કર્યો અને આશ્રય લીધો એ કાર્ય શરીરરહિત થવાનું એ કાર્ય છે. બાકી બીજો કોઈ ઉપાય નથી. આહાહા...! પરની સેવા કરે, પરને ... જાય, પરને જીવાડી દે.. આવી જાય. કૃપા થઈ જાય. અભયદાન આપે. આહાહા...! જગતથી ઊંધું બહુ. અભયદાન આપે. અભયદાન કોનું? પોતે પોતાના આનંદગુણમાં દાન પોતે આપે. સંપ્રદાન નામનો ગુણ છે. આત્મામાં સંપ્રદાન નામનો ગુણ છે. એ પોતે અનંતાગુણ ઉપર લક્ષ કરે તો પોતે ગુણને પોતે પોતાને દે. પોતે જ લે અને પોતે જ દે એનું નામ દાન છે. આહાહા...! આ પૈસા ને લક્ષ્મી ને મુનિને આહાર (આપવો) એમાં કોઈ સ્વવશપણું નથી. એ બધું પરવશપણું છે. આહાહા...! ગજબ વાત છે. ત્રણલોકનો નાથ તીર્થંકર છન્નસ્થપણે જ્યારે હોય છે ત્યારે આહાર લેવા જાય છે એને પણ આહાર આપે એ પરવશ છે, રાગ છે. આહાહા...!

પોતાના સ્વરૂપમાંથી ખસી જવું અને પરનો આશ્રય લેવો એ દુઃખની ખાણ છે. પોતાનો

આશ્રય લેવો એ આનંદની ખાણ છે. આહાહા...! અને તે જીવનું આવશ્યક કર્મ સ્વને આશ્રયે થયેલું તે શરીરરહિત થવાનો ઉપાય છે. બાકી બીજા શરીરરહિત થવાના ઉપાય છે. આહાહા...! છે? 'નિરવયવપણાનો ઉપાય છે, યુક્તિ છે.' યુક્તિ.. યુક્તિ.

'અવયવ એટલે કાય;...' એનો અર્થ કરે છે. નિરવયવપણાનો અર્થ કરે છે. 'અવયવ એટલે કાય; તેનો (કાયનો) અભાવ તે અવયવનો અભાવ (અર્થાત્ નિરવયવપણું). પરદ્રવ્યોને અવશ જે નિરવયવ થાય છે...' આહાહા...! પરદ્રવ્યને આધીન થતો નથી તે જરૂર કર્મરહિત, શરીરરહિત થાય છે. આહાહા...! એક એક ગાથા.. છે શું? આ તો પંચમઆરાના ટીકાકાર મુનિ છે. હજી નવસો વર્ષ પહેલા થઈ ગયા છે. ગાથા બે હજાર વર્ષ પહેલાની છે. અને એ 'કુંદકુંદાર્યાય' એમ કહે છે કે મેં તો મારે માટે બનાવ્યું છે. આહાહા...! એમાં વળી ટીકા કરનારા આવા મળ્યા, 'પદ્મપ્રભમલધારિદેવ'! આહાહા...! ... અનુભવીએ છીએ અને આનંદને અનુભવતા અનુભવતા અમે મુક્તિને લેનારા છીએ. આહાહા...! પંચમઆરાના સાધુ. આહાહા...! કેમકે આત્મા પોતે મુક્તસ્વરૂપ છે. એટલે એની દૃષ્ટિ જ્યાં અનુભવ થયો ત્યાંથી મુક્તિની શરૂઆત થઈ ગઈ. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ?

'સમયસાર'માં પાછળ કળશમાં છે કે સાધક જીવ-ધર્મનો સાધનારો જીવ આમ જ્યાં લક્ષ કરે તો રાગ ને ભવ છે, આમ લક્ષ કરે ત્યાં મુક્તિ છે. એક સમયમાં, હોં! આહાહા...! હજી સાધક છે ને? કેવળ થયું નથી. ત્યાં સુધી આમ લક્ષ કરે ત્યાં ભવ છે. એ જ સમયે આમ લક્ષ કરે ત્યાં મુક્તિ છે. અંતરમાં લક્ષ કરે ત્યાં મુક્તિ છે. બહારમાં જેટલું લક્ષ કરે તેટલો સંસાર છે. આહાહા...! આમાં તો એણે કાંઈક કરવું અને કાંઈક કરે તો થાય. એમ છે પણ કરે તો થાય, આ કરે તો થાય. કરવાનું તો છે. આહાહા...!

શુદ્ધ ચૈતન્ય ભગવાન પરમજ્ઞાન અને આનંદનો સાગર, તેને વશ થઈને જે ક્રિયા થાય તે તો શરીરરહિત થવાની ક્રિયા છે. ભગવાનના સ્મરણ આદિની જેટલી પરવશ થવાની ક્રિયા છે એ પણ ભવનું કારણ છે. આહાહા...! પંચ પરમેષ્ટીનું સ્મરણ એ રાગ ભવનું કારણ છે. આહાહા...! સ્વ અને પર બે ચીજ છે. સ્વ ચૈતન્યમૂર્તિનો આશ્રય તે શરીરરહિત થવાનો ઉપાય (છે). એને મૂકીને પરનો આશ્રય લેવો તે શરીરનું કારણ છે. ભવ થવાનું, ભવ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ છે. આહાહા...! આખો દિ' ધંધા કરવા, આવું કરવું બધું. નવરાશ કે દિ'? એય...! 'મધુભાઈ'! શું કરવું? આ બધા હીરા ને માણેકમાં ગરી ગયા અંદર. આહાહા...! એમાં ગરી નથી જતો પણ એ મારા છે અને હું એનો વેપાર કરું છું એવો જે ભાવ તેમાં ગરી જાય છે. આહાહા...!

'પરદ્રવ્યોને અવશ જીવ નિરવયવ થાય છે...' પરદ્રવ્યને વશ ન થાય એ જરૂર શરીરરહિત થાય. આહાહા...! 'અર્થાત્ જે જીવ પરદ્રવ્યોને વશ થતો નથી તે અકાય થાય છે.' એને કાયા-બાયા મળતી નથી. આહાહા...! એ શરીર વિનાનો થઈ જાય છે. આહાહા...! 'સમયસાર'

જ્યારે પહેલું હાથમાં આવ્યું (સંવત) ૧૯૭૮ની સાલમાં. ત્યારે મેં તો બહાર તરત પાડ્યું હતું કે શરીરરહિત થવાનો આ ઉપાય છે, શેઠ! કીધું. પણ તે દિ' તો આમાં (સ્થાનકવાસીમાં) હતા એટલે કાંઈ વિરોધ ન કરે. પછી તો વિરોધ કર્યો. ૧૯૭૮ની સાલમાં 'સમયસાર' હાથમાં આવ્યું. શેઠ હતા. 'દામોદર શેઠ'. દસ લાખ રૂપિયા તે દિ' ૬૦ વર્ષ પહેલા હતા. અત્યારે તો એની કિંમત વધી ગઈ. પણ એ કાંઈ ... આહાહા..! એને કહ્યું, આ અશરીરી પુસ્તક છે, શેઠ! કીધું. આ શરીરરહિત થવું હોય તો આ પુસ્તક છે. એ પુસ્તક છે એનો અર્થ કે એ પુસ્તક પોતે નહિ. એના તરફ લક્ષ કરતાં વિકલ્પ છોડીને નિર્વિકલ્પ થાય. આહાહા..! એમાં એ કહ્યું છે. એમાં 'સમયસાર'માં નિર્વિકલ્પ થવાનું કહ્યું છે. નિર્વિકલ્પ થવું એ જ શરીરરહિત થવાનો ઉપાય છે. આહાહા..! આ બધા કામ માથે લીધા હોય એનું શું કરવું?

આ દીકરો મરી ગયો નહિ સવારમાં? 'ઈન્દિરા'નો દીકરો. સવારમાં ૮ વાગે જવું પડશે. ત્યાં તો એ મરી ગયો. ઘણા કામ માથે લીધા હતા. આહાહા..! 'ઈન્દિરા'ને પણ એને વડાપ્રધાન બનાવવાનો હતો.

મુમુક્ષુ :- કોઈનું ધાર્યું કાંઈ થાય?

ઉત્તર :- પણ એને એ કરવું હતું. એમાં આ થયું. આહાહા..! કોની કઈ સ્થિતિ-અવસ્થા થાય? બાપુ! એ પરની વસ્તુ કાંઈ આત્માને આધીન નથી. આહાહા..! એ દેહની સ્થિતિની અવસ્થા જ એટલી ત્યાં આત્માની રહેવાની હતી. કર્મને લઈને નહિ. આત્માની યોગ્યતાને લઈને શરીરમાં એટલું જ રહેવાનું હતું. ત્યારે આયુષ્યકર્મ હતું એટલું એમ કહેવામાં આવે. બાકી કર્મ છે એ પર છે. આત્મા ભગવાન પર છે, કર્મને આત્મા અડતો નથી. આહાહા..! એટલે આયુષ્ય પ્રમાણે જીવે છે એમ પણ નથી. એની પોતાની પર્યાયની યોગ્યતા પ્રમાણે જીવે છે. આહાહા..! વ્યવહારના રસિયાને આ બધું આકરું પડે. એકદમ વ્યવહાર-વ્યવહાર આ કરો.. આ કરો.. આ કરો... વ્યવહાર સાધન છે. આહાહા..! ... અર્થ કર્યો. 'નિયમસાર' સાર એટલે મિથ્યાત્વનો અભાવ. એના વિરુદ્ધની વ્યવહાર ક્રિયા એનો અભાવ નહિ. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- પણ એ નિશ્ચય છે તેનાથી વિરુદ્ધ છે એ સંસારનું કારણ છે. વ્યવહારરત્નત્રય સંસારનું કારણ છે. આહાહા..! પણ પુણ્ય જરી .. એય.. મોટું 'દિલ્હી'માં ૨૫ લાખનું જંબુદ્વીપ બનાવ્યું. ૩૦ ફૂટનો અહીં 'હસ્તીનાપુર'માં માનસ્તંભ બનાવ્યો છે. માણસો ઘણા ભેગા થાય છે. આહાહા..! શ્રદ્ધા વીસપંથીની અને 'હસ્તીનાપુર'માં અગ્રેસરો છે એની શ્રદ્ધા તેરાપંથીની છે. પછી વાંધા ઊઠે અંદરથી. ... શ્વેતાંબરના પછી નામ બહુ આવ્યા એ શ્વેતાંબરમાં ... હતા. અરે..રે..! આહાહા..! એ તો એમ કહે કે પરના કામ કરીએ સારા દેશ સેવા આદિ, એમાંથી જન્મ-મરણ મટવાનો ઉપાય છે. વ્યવહારરત્નત્રય એ નિશ્ચયનું કારણ છે. એ નિશ્ચયની

વિરુદ્ધ એને કહો એ ખોટી વાત છે. નિશ્ચયની વિરુદ્ધ તો મિથ્યાત્વ છે. આહાહા..! પણ અહીં નિશ્ચયની જે ક્રિયા ચાલે છે, દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અને નિશ્ચય, એનાથી વિરુદ્ધ તે એની વ્યવહારક્રિયા છે. આહાહા..!

વ્યવહારક્રિયા એ પરાધીન શરીરનું કારણ છે. શરીર મળશે અને ચાર ગતિમાં રખડશે. આહાહા..! પણ શું થાય? કોણ કોને કહે? અને કોણ કોને માને? કોઈ કોઈનું માને એવું છે? ભગવાનનું પણ કાંઈ માને એવું છે? એને પોતાને માને ત્યારે ભગવાનનું માન્યું, ભગવાનનું નિમિત્ત કહેવામાં આવે. આહાહા..! ભગવાનને માનવામાં પણ ભગવાન કાંઈ કારણ નથી. એ તો પોતાને વિકલ્પ ઊઠ્યો ને માને ત્યારે ભગવાનને નિમિત્ત કહેવાય. આહાહા..! એ પણ માને એ રાગ સંસાર છે. શુભરાગ એ સંસાર છે, એ ઘોર સંસાર છે. 'નિયમસાર'માં છે. એ શુભરાગ એ ઘોર સંસાર છે. એમ નહિ કે અશુભ કરતાં શુભ ઠીક છે. ઘોર સંસાર.

ભગવાન આનંદના નાથથી વિરુદ્ધ ભાવ, ત્રણલોકનો નાથ ચૈતન્ય નિરંજન નાથ, એનાથી અમૃતના સાગરથી વિરુદ્ધ ભાવ. એ અમૃતનો સાગર ભરેલો પ્રભુ છે. રાગ એનાથી વિરુદ્ધ છે એ તો ઝેર છે. આહાહા..! ચાહે તો શુભરાગ પણ અંદરથી ઝેર છે. જીવના જીવન એ નહિ, નાથ! આહાહા..! જીવના જીવન એ નહિ. જીવના જીવન તો શુદ્ધઉપયોગ એ જીવનું જીવન છે. આહાહા..! એ અહીં કહે છે.

'જે જીવ પરદ્રવ્યોને વશ તો નથી તે અકાય થાય છે. આ પ્રમાણે નિરુક્તિ-વ્યુત્પત્તિ છે.' નિરવયવ કીધું ને? નિરવયવ એની વ્યાખ્યા કરી. નિરવયવ એની વ્યુત્પત્તિ એટલે અવયવ વિના. અવયવ એટલે શરીર વિના. આહાહા..! અહીં તો બે વાત (છે). કાં શરીર સંસાર અને કાં મુક્તિ. કોઈ વચલી દશા નથી. આહાહા..! જેટલો સ્વવશ થાય તેટલી મુક્તિ. કેમકે પોતે મુક્તસ્વરૂપ છે તે મુક્તિનું કારણ થાય અને રાગ બંધનું કારણ છે તે સંસારનું કારણ થાય. પુણ્ય-પાપમાં આવે છે. એ રાગ પોતે બંધસ્વરૂપ છે. તે બંધનું કારણ છે અને આત્મા તો મુક્તસ્વરૂપ છે. અંદરમાં રાગથી મુક્તસ્વરૂપ છે. મુક્તસ્વરૂપ તે મુક્તિનું કારણ છે. આહાહા..! આવી વાત સાંભળી પણ ન હોય. બહારમાં ઘુંચી ગયા. લાકડા. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- બહુ ગોટાળા કર્યા છે.

ઉત્તર :- ગોટાળા છે. પહેલેથી અનાદિથી. અનાદિના જીવો... આહાહા..! એમાંથી ફરી જવું એ .. વાત છે. આહાહા..! અરે..! ભગવાન! એકકોર સંસાર ને એકકોર મુક્તિ. બે છે. હવે જેટલું ચૈતન્ય ભગવાનનું અવલંબન એટલી શરીરરહિત થવાની દશા અને જેટલું પરનું આલંબન એ શરીરસહિત થવાની દશા. રહિત સહિત. આહાહા..! એક એક ગાથાએ કેટલી વાત કરી છે!

‘હવે આ ૧૪૨ મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :’

શ્લોક-૨૩૯

(મંદાક્રાંતા)

યોગી કશ્ચિત્સ્વહિતનિરતઃ શુદ્ધજીવાસ્તિકાયાદ્
અન્યેષાં યો ન વશ ઇતિ યા સંસ્થિતિઃ સા નિરુક્તિઃ ।
તસ્માદસ્ય પ્રહતદુરિતધ્વાન્તપુંજસ્ય નિત્યં
સ્ફૂર્જજ્જ્યોતિઃ સ્ફુટિતસહજાવસ્થયાઽમૂર્તતા સ્યાત્ ॥૨૩૯॥

[શ્લોકાર્થ :-] કોઈ યોગી સ્વહિતમાં લીન રહેતો થકો શુદ્ધજીવાસ્તિકાય સિવાયના અન્ય પદાર્થોને વશ થતો નથી. આમ જે સુસ્થિત રહેવું તે નિરુક્તિ (અર્થાત્ અવશપણાનો વ્યત્પુત્તિ-અર્થ) છે. એમ કરવાથી (-પોતામાં લીન રહી પરને વશ નહિ થવાથી) *દુરિતરૂપી તિમિરપુંજનો જોણે નાશ કર્યો છે એવા તે યોગીને સદા પ્રકાશમાન જ્યોતિ વડે સહજ અવસ્થા પ્રગટવાથી અમૂર્તપણું થાય છે. ૨૩૯.

શ્લોક-૨૩૯ ઉપર પ્રવચન

હવે આ ૧૪૨મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :

યોગી કશ્ચિત્સ્વહિતનિરતઃ શુદ્ધજીવાસ્તિકાયાદ્
અન્યેષાં યો ન વશ ઇતિ યા સંસ્થિતિઃ સા નિરુક્તિઃ ।
તસ્માદસ્ય પ્રહતદુરિતધ્વાન્તપુંજસ્ય નિત્યં
સ્ફૂર્જજ્જ્યોતિઃ સ્ફુટિતસહજાવસ્થયાઽમૂર્તતા સ્યાત્ ॥૨૩૯॥

શ્લોકાર્થ :- આહાહા...! ‘કોઈ યોગી સ્વહિતમાં લીન રહેતો થકો...’ યોગી એટલે કોઈ બાવો-બાવો યોગી એમ નહિ. યોગી એટલે આ આત્માનું જોડાણ કરે તે યોગી. આહાહા...! કોઈપણ ધર્મી ‘સ્વહિતમાં લીન રહેતો થકો...’ આહાહા...! પોતાના સ્વહિતમાં લીન રહેતો થકો. પરહિત કરવામાં લીનતા છોડી દઈને, પરનું હિત કરી શકતો નથી. આહાહા...! પરને મદદ કરી શકતો નથી, પરને એક પાઈ પણ આપી શકતો નથી. પરને રોટલીનું બટકું પણ દઈ શકતો નથી. આહાહા...! પર ચીજ છે એ દે કોણ ને લે કોણ? એ તો જ્ઞાનનું શેય

* દુરિત = દુષ્ટત; દુષ્કર્મ. (પાપ તેમ જ પુણ્ય બન્ને ખરેખર દુરિત છે.)

છે. પર તરીકે જાણવાલાયક છે. એ પણ વ્યવહાર. આહાહા...! એક રોટલીનું બટકું પણ બીજાને આપી શકે... આહાહા...! બહુ તૃષ્ણા લાગી હોય અને તૃષ્ણાથી તરફડતો હોય એને પાણી પાવું, એ પાણી આપી શકે એમ ત્રણકાળમાં નથી. આહાહા...! આ વાત કેમ બેસે? આખો દિ' કાં વ્યવહારના .. થાય અને અહીં કહે એ કરી શકે નહિ. કરવાનું માને તો સંસાર ઊભો છે. શરીર છે. નરક ને નિગોદમાં જાશે. આહાહા...! ભવમાં જતા કયા ઠેકાણે ભવ જશે એ ક્યાં ઠેકાણું છે? આ ચોર્યાશીના અવતાર ભવભ્રમણ પડ્યા છે, બાપા! આહાહા...!

આવ્યું હતું ને? ભવનો ભય. આમાં આવ્યું હતું. 'સંસારની ઘોર ભીતિથી સર્વ જીવો...' એક પાના પહેલા જ. ટીકામાં. ૨૩૩. 'સંસારની ઘોર ભીતિથી સર્વ જીવો નિત્ય તે ઉત્તમ ભક્તિ કરો.' આહાહા...! સંસારથી ડરો. આહાહા...! એમ કહે છે. અરે...! ભવ થશે એમાં શું થશે? ડરો. પરવશ (છે). કચે વખતે ત્યાં શું થવું? ભવરહિત થવાની દશાને પ્રગટ કરો, પ્રભુ! આહાહા...! કારણ કે તું ભવરહિત જ છો. ભવરહિત છે એ ભવરહિત થઈ શકે છે. રાગ અને પુણ્ય ભવસહિત છે એ તો સંસાર છે. એટલે એમાંથી તો સંસાર મળશે. પુણ્યભાવનો, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજાનો ભાવ સંસાર છે. આહાહા...! 'શાંતિભાઈ'! આવું સાંભળ્યું ન હોય. દીધે રાખે ત્યાં ભાષણ. આમ છે ને તેમ છે ને ફલાણું છે, ઢીંકણું છે. આહાહા...!

'કોઈ યોગી...' આને યોગી કીધો. જે આત્મામાં જોડાય તે યોગી, બાકી બધા ભોગી. આહાહા...! જ્ઞાન અને આનંદસ્વરૂપ પ્રભુ, તેમાં જે જોડાય તે યોગી. 'સ્વહિતમાં લીન રહેતો થકો...' આહાહા...! સ્વહિતમાં, સ્વહિતમાં લીન રહેતો થકો. પરહિતનું કરવું કરવું કાંઈ છે નહિ. આહાહા...! પાંજરાપોળું કરવી ને આ બધું (કરે છે), ભૂખ્યાને માટે અનાજ ભેગું કરીને રોટલા આપવા. આહાહા...! માણસને નોકરીએ રાખવા કે જેથી .. આપે. અહીં તમારે પણ આપતા હતા કૂતરાને રોટલા. એક ફેરી સાંભળ્યું હતું ખરું. આપણને બહુ ખબર નહિ. કો'ક .. રોટલા આપતા હતા. 'પોપટભાઈ' તરફથી હતું. 'પોપટભાઈ' તરફથી. 'પોપટભાઈ' તરફથી હતું. અહીં કૂતરાને રોટલા આપતા. પણ રોટલો પર, કૂતરો પર, દેવે કોણ? લે કોણ? 'શાંતિભાઈ'! આવું છે, બાપા! આહાહા...!

એકકોર સારો રાગ સંસાર અને એકકોર ભગવાન. જેમાં સંસાર છે જ નહિ. અને સંસારમાં આત્મા છે જ નહિ. સંસારની દશામાં આત્મસ્વરૂપ છે જ નહિ અને આત્મસ્વરૂપમાં સંસાર છે જ નહિ. આહાહા...! એવા ધર્મી સ્વહિતમાં લીન રહેતો થકો 'શુદ્ધજીવાસ્તિકાય...' ભાષા કેવી લીધી જોયું! શુદ્ધ જીવ ન લીધો. વીતરાગ સર્વજ્ઞદેવે અસંખ્ય પ્રદેશી જીવ જોયો છે. એ સિવાય, સર્વજ્ઞ સિવાય કોઈએ જોયો નથી. કોઈ ઠેકાણે એ વાત નથી. આહાહા...! શ્વેતાંબરમાં પણ જે અસંખ્ય પ્રદેશી છે એમાં એની ભૂલ છે. કેમકે ૩૪૩ રાજુ (કલ્યા છે) એમાં એની ભૂલ છે. પોતે કબુલ કર્યું છે. આપણા આ ૩૪૩ (રાજુની) ભૂલ છે. તો પછી

જીવના પ્રદેશો ૩૪૩ રાજુ પ્રમાણે છે. તો એમાં ભૂલ છે તો આમાં પણ ભૂલ થઈ. આહાહા...! ભાગ્ય જગતના કે આ રહી ગયું, આ વસ્તુ (રહી ગઈ). આહાહા...! ભવરહિતની વાત... આહાહા...! એને કાને પડવી પણ મુશ્કેલ પડે, એને હા પાડવી તો મુશ્કેલ પડે, એનું પરિણમન થવું તો મહામુશ્કેલ પડે. આહાહા...! આવો જે માર્ગ.. આહાહા...!

કહે છે એ ‘શુદ્ધજીવાસ્તિકાય...’ ભાષા કેવી લીધી? વીતરાગ સિવાય જીવાસ્તિકાય. કાય, અસ્તિકાય. અસંખ્ય પ્રદેશી છે એટલે અસ્તિકાય કીધું એને. એક જીવ અસંખ્યપ્રદેશી છે. ભલે નિગોદના રાય જેટલી કટકીમાં અસંખ્ય શરીર, એક શરીરમાં અનંતા જીવ, એક એક જીવના અસંખ્ય પ્રદેશ અને એક એક જીવની સાથે તેજસ અને કાર્માણ શરીર. આહાહા...! સર્વજ્ઞ સિવાય એ વાત કોઈએ જોઈ નથી. વસ્તુસ્થિતિ પણ આ છે. આહાહા...! અસંખ્ય પ્રદેશ. તેથી અહીં શુદ્ધ જીવાસ્તિકાય શબ્દ વાપર્યો છે. શુદ્ધ જીવ એકલો શબ્દ નથી વાપર્યો. શુદ્ધ જીવાસ્તિકાય. અસ્તિકાય એટલે અસંખ્ય પ્રદેશી. આહાહા...!

અસંખ્ય પ્રદેશમાં પણ વિરોધ કરે. એ તો વિરોધ છે. વસ્તુનું સ્વરૂપ જ એ છે. સંકોચ વિકાસ થાય છે. એ અસંખ્યપ્રદેશીના સંકોચ-વિકાસ નથી. અસંખ્ય પ્રદેશ ઘટે-વધે નહિ. સંકોચ-વિકાસમાં અસંખ્ય પ્રદેશ ઘટે-વધે નહિ. લોકપ્રમાણે સમુદ્ઘાત કરે તો તેટલા પ્રદેશ અને એક રાયના કટકી જેટલામાં અસંખ્યમાં ભાગમાં... આહાહા...! આત્મા અનંત, એના પ્રદેશ પણ એક એકના અસંખ્ય. આહાહા...!

‘કોઈ યોગી સ્વહિતમાં લીન રહેતો થકો શુદ્ધજીવાસ્તિકાય સિવાયના...’ આહાહા...! શુદ્ધજીવાસ્તિકાય. જીવ અસ્તિ અને અસંખ્ય પ્રદેશી કાય. આહાહા...! એ ‘શુદ્ધજીવાસ્તિકાય સિવાયના અન્ય પદાર્થોને વશ થતો નથી.’ રાગના વિકલ્પમાં પણ વશ થતો નથી. આહાહા...! ભેદજ્ઞાન થયા પછી પરને વશ થતો જ નથી. વસ્તુ થાય છે. રાગ આવે છતાં પરવશ થતો નથી. આહાહા...! ‘અન્ય પદાર્થોને વશ થતો નથી. આમ જે સુસ્થિત રહેવું...’ આમ જે આત્મામાં સુસ્થિત રહેવું. આહાહા...! આવું કરવા જાય. હવે છોકરા નાના (હોય). બે વર્ષનો, ચાર વર્ષનો છોકરો અને આઠ વર્ષનો. બે-બે વર્ષે એક એક છોકરો થાય. સોળ વર્ષમાં આઠ થાય. એક બે ને એક ચાર ને એક છ ને એક આઠ ન એક દસ. આ બધાને સાચવવા... આહાહા...! બાર ભાયા છે. ‘વીંછીયા’માં... ‘વીંછીયા’માં. બાર ભાયા. એમાં શું છે? ચક્રવર્તીને ચોસઠ હજાર દીકરા છે. આહાહા...! પણ સમકિતી છે એ પોતાના સ્વભાવમાં અને પરમાં કંઈ પણ અડવા દેતો નથી. આહાહા...! મારું આ છે ને હું એનો, એ સપનામાં થાતું નથી. આહાહા...! સોળ સોળ હજાર દેવ સેવા કરતા હોય, છન્નું હજાર સ્ત્રી, છન્નું હજાર પાયદળ. મારો પ્રભુ આત્મા સિવાય મારે કોઈ નથી. આહાહા...!

અહીં એ કહે છે ‘જે સુસ્થિત રહેવું તે નિરુક્તિ (અર્થાત્ અવશપણાનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ) છે.’ અવશપણું એટલે પરને વશ ન થવું અને સ્વને વશ થવું એવી એની વ્યુત્પત્તિનો

અર્થ છે. ‘એમ કરવાથી (–પોતામાં લીન રહી પરને વશ નહિ થવાથી)...’ આહાહા...! ‘દુરિતરૂપી તિમિરપુંજ...’ પુણ્ય અને પાપ બે દુરિત છે. આહાહા...! દયા, દાન, ભક્તિ, વ્રત, તપ, પરમાત્માનું સ્મરણ એ બધું દુરિત છે. એ આત્માની રીત નથી. આહાહા...! છે ને નીચે? ‘દુરિત = દુષ્ટૃત; દુષ્ટર્મ. (પાપ તેમ જ પુણ્ય બન્ને ખરેખર દુરિત છે.)’ આહાહા...! આમાં પણ કહ્યું ને? ‘મોક્ષપાહુડ’માં. ‘પરદવાદો દુગ્ગઈ’ ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ ‘અષ્ટપાહુડ’માં એમ કહ્યું કે તારું લક્ષ જો સ્વદ્રવ્ય સિવાય પરદ્રવ્યમાં જશે તો દુર્ગતિ છે. આહાહા...! દુર્ગતિ એટલે એ ચૈતન્યની ગતિ નથી. આહાહા...!

દિગંબર સંતોને જગતની પડી નથી. આમ કહીશ તો સમાજ સમતોલ રહેશે કે નહિ. સમાજમાં ભાગ પડી જશે કે નહિ. એ વાણી આવી એ આવી-નીકળી. એના એ કર્તા-બર્તા નથી. આહાહા...! એ વાણીનું ફળ આવશે કે નહિ? લોકો સમજશે કે નહિ? એની સંખ્યા વધશે કે નહિ? એની પણ જેને દરકાર નથી. આહાહા...! આકરું કામ છે, ભાઈ! પણ એના ફળ પણ આકરા છે ને! મોક્ષ! આહાહા...! ‘સાદિ અનંત અનંત સમાધિ સુખમાં.’ ભૂતકાળ કરતા ભવિષ્ય અનંતગુણો. એ આ આત્માના સ્વવશ થઈને થવાય છે. અવયવરહિત એટલે શરીરરહિત. એ શરીરરહિત થઈને કાળ (જશે એ) ગયા કાળ કરતા અનંતગુણો ભવિષ્યકાળ છે. આહાહા...! ગયા કાળનો તો અત્યારે અંત પણ આવ્યો. અને ભવિષ્યનો શરૂ થશે તેનો ક્યાંય અંત જ નથી. આહાહા...! પછી ભૂતકાળ કરતા ભવિષ્યકાળ અનંતગુણો. અનંત અનંત આનંદમાં રહેવું. આહાહા...!

‘અનુભવીને એકલું રે આનંદમાં રહેવું રે.. ભજવા પરિબ્રહ્મને બીજું કાંઈ ન કહેવું રે.’ આહાહા...! પરિબ્રહ્મ એટલે પોતે આત્મા. આહાહા...! આકરું કામ પડે. સાધારણ પ્રાણીને નવરાશ નહિ, નિવૃત્તિ નહિ અને આ તદ્દન નિવૃત્તસ્વરૂપ, જેને રાગનો વિકલ્પનો તીર્થકરગોત્ર બંધાય એ વિકલ્પનો પણ જેને સ્પર્શ નથી. જેને આત્મા અડતો નથી. આહાહા...! હવે એને આ દુનિયાની બધી ચીજથી દૂર રાખવો... આહાહા...! એ અહીં કહ્યું.

એમ કરવાથી ‘(–પોતામાં લીન રહી પરને વશ નહિ થવાથી) દુરિતરૂપી તિમિરપુંજનો...’ પુણ્ય અને પાપ બેય દુરિત છે. આહાહા...! પરની દયાનો ભાવ એ દુરિત છે. આહાહા...! એ રાગ છે. આત્માના સ્વભાવથી વિરુદ્ધ જેટલો ભાવ એટલો દુરિત છે. એ ‘દુરિતરૂપી તિમિરપુંજ...’ એ પુણ્યને પણ અંધકારનો ઢગલો કીધો. આહાહા...! તિમિર એટલે અંધકારનો પુંજ છે. આહાહા...! કેમકે એ શુભ અંધારું છે. શુભમાં પ્રકાશ નથી. શુભ અને અશુભભાવ બેય અંધારું છે. ચૈતન્યનો પ્રકાશ એમાં નથી. આહાહા...! ચૈતન્યના પ્રકાશના અભાવમાં એ અંધારું છે તેથી તેને દુરિત તિમિર કહ્યું છે. અંધારું, ભૂંડુ અંધારું, દુરિત અંધારું. આહાહા...! દિગંબર સંતોને ક્યાં પડી છે. આ સાંભળતા લોકો કેમ થશે? આહાહા...!

‘દુરિતરૂપી તિમિરપુંજ...’ એ પુણ્ય અને પાપનો ભાવ દુરિત અને અંધકારનો ઢગલો.

આહાહા...! 'જેણે નાશ કર્યો છે...' આહાહા...! એવા પુણ્ય-પાપરૂપી દુરિત તિમિર અંધકાર, એના પુંજનો જેણે નાશ કર્યો છે 'એવા તે યોગીને સદા પ્રકાશમાન જ્યોતિ...' ઓલા અંધકારનો નાશ થયો અને પ્રકાશ પ્રગટ્યો. ચૈતન્યપ્રકાશ પ્રગટ્યો અંદર. આહાહા...! 'તે યોગીને સદા પ્રકાશમાન જ્યોતિ...' સદા પ્રકાશમાન જ્યોતિ. કોઈ સમય પણ રાગને વશ નહિ. રાગ આવે પણ તેને શ્લેષ તરીકે પોતામાં રહીને તેને ભિન્ન જાણે. જ્ઞાનમાં રહીને રાગ આવે તેને ભિન્ન જાણે. આહાહા...! વ્યવહારના બધા 'દિલ્હી'માં ભેગા થયા હોય ત્યાં આવું મૂકે છે. શું કહે છે આ?

અહીં તો કહે છે કે એ પુણ્યના પરિણામ જેને તું સારા કહે એ દુરિત છે અને એ અંધકાર છે. લે. આહાહા...! અંધકારનો 'જેણે નાશ કર્યો છે એવા તે યોગી સદા પ્રકાશમાન જ્યોતિ વડે સહજ અવસ્થા પ્રગટવાથી...' આત્માની સ્વાભાવિક દશા પ્રગટવાથી 'અમૂર્તપણું થાય છે.' આહાહા...! એ અમૂર્ત આત્મા થઈ જાય છે. પૂર્ણાનંદની પ્રાપ્તિમાં અશરીરી અમૂર્ત આત્મા થઈ જાય છે. વિશેષ કહેશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)